

14.06.2019 № 1/В - 02.68

ВІДЗИВ

офіційного опонента на дисертацію **Опацького Ігоря Юрійовича** «Родина Курінних у громадсько-політичному та національно-культурному житті України кінця ХІХ – першої половини ХХ століття», представлену на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Сучасна історична наука перебуває на теоретичному «перехресті», в пошуках нових підходів і методів. Одними з таких найважливіших методів є «нова сімейна історія» та «історія повсякденності». Мікроаналітичний підхід до сімейної повсякденності дозволяє бачити індивідуальність і неповторність конкретного внутрішньо-сімейного простору, реконструювати його на рівні окремого мікросоціуму через історію окремих персоналій. Таким чином, перед дослідниками постає проблема вивчення родини як системи, що продукує і транслює культурні цінності нації, виступає конструктивним засобом соціальної та культурно-інтелектуальної історії країни.

Блискучим взірцем однієї із відомих родин Уманщини і всієї України є родина Курінних, багатогранна діяльність представників якої вивчалась здобувачем в межах зазначених методологічних підходів. Праця спрямована на виявлення і систематизацію відомостей про родину Курінних та створення соціально-політичного портрета її непересічних представників (Петра Федоровича і його сина Петра Петровича Курінних) у контексті громадсько-політичного та національно-культурного життя України кінця ХІХ – ХХ ст., а також висвітлення їх повсякденного життя на тлі суспільно-політичних подій загальнодержавного та регіонального значення. Ця робота органічно доповнить наявні дослідження з історії повсякдення відомих українських родин авторства як вітчизняних, так і зарубіжних істориків. Відтак, актуальність теми не викликає сумніву.

Дослідження І. Ю. Опацького виконано в межах наукового напрямку кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Історико-регіональні аспекти історії України». У 2017 р. автор здобув грант від НТШ-А для проведення наукових досліджень

за темою дисертації: науковий проект «Інтелектуальна спадщина родини Курінних у архівах США».

Визначення мети і завдань дослідження впливає із вказаної дисертантом суспільної та наукової актуальності проблеми, їй же підпорядковані об'єкт і предмет, окреслені хронологічні й територіальні межі дослідження.

Структура роботи, яка включає три розділи, поділених на дев'ять підрозділів, цілком логічна, відповідає меті і завданням, що їх ставив перед собою автор. Аналіз дисертації, її основного змісту дозволяє зробити висновок, що в основному з поставленими завданнями І. Ю. Опацький впорався успішно.

У першому розділі «Історіографія, джерела і теоретико-методологічні засади дослідження» дисертант ґрунтовно та критично проаналізував наукову літературу із вказаної тематики, поділивши її на групи за проблемним і хронологічним спрямуванням. Не залишились поза увагою здобувача і праці зарубіжних дослідників, що значно збагачує історіографічну базу роботи.

Дослідження базується на широкому використанні чисельних та різноманітних за типовими характеристиками історичних джерел. Дисертант використав доволі широке коло джерел, зокрема архівні матеріали – близько 200 справ, частина з яких вперше вводиться до наукового обігу. Основу дисертаційного дослідження становлять документи, які зберігаються в архіві Українського вільного університету в м. Мюнхен (Німеччина) та Архіві Української вільної академії наук в США. У дисертації використано архівні матеріали, які містяться у фондах восьми державних архівів України. При цьому звернемо увагу, що здобувач, крім фондів Центрального державного історичного архіву України м. Київ, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Державного архіву Київської області, опрацював фонди архівів, матеріали яких рідко залучаються дослідниками в науковий обіг, а саме: Наукового архіву Інституту археології Національної

Академії Наук України, Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України, Центрального державного архіву зарубіжної україніки, Наукового архіву Національного університету «Києво-Могилянська академія». Також автором дисертації опрацьовано фонди Уманського краєзнавчого музею та матеріали з приватних архівосховищ А. Бажана і М. Павленка.

Але найціннішими для опанування теми дисертації і висвітлення її в концептуальних межах «нової сімейної історії» та «історії повсякденності» стали групи наративних джерел, найінформативнішими із яких є щоденникові записи П. Ф. Курінного, докладно опрацьовані І. Ю. Опацьким.

У процесі дослідження також широко використовувались статті, що містилися на шпальтах тогочасної періодики: на сторінках газет «Свобода», «Визвольний Шлях», «Шлях Перемоги», журналів «Фенікс» та «Авангард». Важливим є й залучення у роботі зображальних джерел, а саме фотодокументів, які розкривають оточення та умови життя родини Курінних.

Тож підсумуємо, що використана джерельна база є ґрунтовною, достатньо широкою та репрезентативною, а основні положення та висновки дослідження здобувача базуються на об'єктивних історичних даних, які не викликають сумніву в їх достовірності.

Методологія дослідження базується на базових принципах історичного пізнання: історизму, науковості, об'єктивності та системності. Відповідно до поставлених завдань використано комплекс загальнонаукових (аналізу, синтезу, індукції, дедукції) та спеціально-історичних (історико-хронологічний, історико-генетичний, системно-структурний, історико-порівняльний) та інших методів дослідження. Автором доволі ґрамотно науковою мовою розкрито такі поняття, як «родина», «традиція», «сім'я».

Аналіз дисертаційної роботи свідчить про достатнє володіння здобувачем методологічним інструментарієм, вміння доцільно застосовувати відповідні принципи, методи, наукові підходи для реалізації поставлених завдань.

Серед наукової новизни, яку вніс дослідник в історичну науку, виділимо такі основні моменти.

По-перше, здобувач створив нове у вітчизняній історіографії комплексне спеціальне дослідження, яке присвячене родині Курінних у громадсько-політичному та національно-культурному житті України кінця XIX – XX ст. Зазначимо, що життя та діяльність Петра Федоровича і Петра Петровича Курінних висвітлено на тлі суспільно-політичних подій загальнодержавного та регіонального значення. У регіональному аспекті дана робота є першою дослідницькою працею з подібної тематики. При цьому здобувач вирізняється самостійністю суджень, оригінальністю оцінювання подій і явищ. Це дає підстави говорити про створення власного авторського бачення проблеми.

По-друге. Обґрунтування висунутих концепцій «нової сімейної історії» та «історії повсякденності» потребувало залучення нового конкретного фактичного матеріалу, який був добутий в архівах, друкованих виданнях та наративних джерелах минулих століть, у більшості випадків вперше введений до наукового обігу. Особливе місце у цьому плані займає «Щоденник» П. Ф. Курінного, дослідження якого дозволило автору простежити різнопланову діяльність Петра Федоровича та повсякдення його сім'ї, участь Курінних у найважливіших подіях локальної історії, а також сприйняття ними загальнодержавних подій початку XX ст. Важливим є те, що здобувач спромігся показати ті психологічні аспекти людського буття, які змушена була проходити родина на межі перехідного періоду двох епох (розпаду імперської та становлення радянської). Зокрема, висвітлено те, як поважна, шанована в суспільстві людина, яка самостійно досягла значних висот в адвокатській практиці, громадському житті і матеріальному становищі, відразу перетворювалася на «чужу» радянській системі влади. І. Ю. Опацький, на основі досліджених ним щоденників та епістолярної спадщини сім'ї, зумів показати, як в умовах тотального наступу і

психологічного тиску влади, Петро Федорович та його родина сприймали виклики долі і змушені були пристосовуватися до нових умов життя.

По-третє. Цінним є підрозділ 2.2, в якому встановлено персональний склад родини Курінних, висвітлено історію шлюбних стосунків її подружніх пар, розкрито їх повсякденне життя. Показано відносини між членами родини, види і форми відпочинку, проведення вільного часу, коло найближчого спілкування. Не оминув дослідник і гендерного аспекту проблеми, показавши провідну роль дружини Петра Федоровича – Пелагеї Юліївни у вихованні дітей та веденні домашнього господарства.

По-четверте. Досить потужним є підрозділ 2.3, в якому дослідник, на основі матеріалів щоденника П. Ф. Курінного та сімейної епістолярної спадщини, відобразив події, які відбулися на Уманщині у перші десятиліття ХХ ст., що дозволило значно розширити відомості про перебіг історичних процесів означеного періоду в регіоні. Зокрема, автором досліджено: проблеми релігійного та церковного життя, повсякденне життя духовенства, відносини влади і церкви, зміни у ставленні населення до релігії; зміст селянських запитів до приватних адвокатів, що доповнює картину уявлень про повсякденне життя українського селянства вказаного періоду; глобальні події Першої світової війни, революційні події 1917 р. із усіма змінами, що принесли нові явища у повсякденне життя уманчан і змінили їх поведінку; масові селянські виступи, що дали підстави досліднику для висновків про спричинення їх не стільки ідейними чинниками, скільки метою помсти та грабунку (с. 89); єврейські погроми в регіоні й питання реагування на них неєврейського населення; політику Гетьманату, зміни у ставленні жителів краю до німецьких військ, людські стосунки німців з місцевим населенням та сприйняття їх ментальних особливостей автором щоденника. Такий багатий виклад матеріалу, поза сумнівом, значно збагачує знання про відгомін макроісторії на регіональному рівні і є важливим джерелом з вивчення історії Уманщини перших десятиліть ХХ ст.

По-п'яте. Автор доволі чітко у хронологічній послідовності розкрив основні віхи життя та наукової діяльності найяскравішого представника родини Курінних – Петра Петровича, виділивши при цьому три основних періоди: уманський, київський і життя в еміграції. Цінним є висвітлення здобувачем питання формування особистості П. П. Курінного та його становлення як науковця. Зокрема, дисертант наголошує на особливому впливі на формування світогляду Петра його батька, а також відомих українських вчених – Д. Щербаківського, М. Довнар-Запольського, В. Хвойки та ін. Окремим епізодом показано трагічні 1930-ті рр., під час яких Петро Петрович не уникнув переслідувань, і в результаті, був на п'ять років відсторонений від наукової діяльності, що змусило його, як і багатьох інших науковців того часу, пристосовуватися до нових умов життя. Висвітлюючи роботу П. П. Курінного під час Другої світової війни на окупованій території у наукових установах, автор розкрив його діяльність у сприянні переміщенню музейних експонатів з України до Німеччини.

По-шосте. Завдяки вивченню обставин переїзду Петра Петровича Курінного до Німеччини, дисертанту вдалося по-новому подивитися на життя та діяльність української наукової інтелігенції в еміграції, окреслити її прагнення та цілі, намагання зберегти і об'єднати українських науковців у дієву наукову інституцію. У роботі розкрито співпрацю П. П. Курінного з Українським вільним університетом у Мюнхені, діяльність у складі Науково-дослідного інституту української мартирології, Наукового товариства ім. Шевченка, Інституту вивчення СРСР, Українського історичного товариства та ін. Автором встановлено інтелектуальне оточення Петра Петровича, його стосунки з представниками української інтелігенції в Європі та США, зокрема з Н. Полонською-Василенко. Здобувач детально проаналізував наукові роботи П. П. Курінного та зазначив, які праці залишилися в рукописі і не були надруковані за його життя.

Таким чином, переважна частина одержаних результатів є досить новими, що свідчить про певний внесок здобувача в історичну науку.

Основні положення та висновки, зроблені І. Ю. Опацьким за результатами дослідження, аргументовані та достовірні. Вони підтверджують новизну та оригінальність дослідження, відтворюють авторське бачення і розуміння обраної наукової проблеми. Практичне значення дисертації полягає в тому, що конкретний фактичний матеріал, її основні положення та результати, методологічні підходи розширяють рамки вивчення ролі інтелігенції в культурному поступі суспільства, їх можна використати для доповнення курсу з історії України, української біографістики, історичного краєзнавства та історії рідного краю.

Зазначимо, що дисертація написана гарною українською літературною мовою, хоча інколи у ній трапляються друкарські та стилістичні помилки.

Позитивно оцінюючи дисертацію І. Ю. Опацького, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання, врахування яких може бути корисним в подальшій науковій роботі автора.

1. Не зрозуміло чому дисертант, визначаючи хронологічні межі дослідження, обмежив їх верхню межу 1943 р. – роком еміграції П. П. Курінного до Німеччини? (с. 17). Адже в роботі окремий підрозділ 3.3 присвячений саме перебуванню родини Курінних в еміграції. На наш погляд, бажано було б хронологічні межі дослідження розширити до 1972 р., тобто до кінця життя Петра Петровича.

2. Подібне питання виникає і у визначенні автором хронологічних меж у підрозділі 2.3 «Локальна історія кінця XIX – першої третини XX ст. у сприйнятті П. Ф. Курінного» (с. 81). Оскільки в ньому мова йде переважно про події національно-визвольних змагань українців у 1917–1921 рр., то логічно було б окреслити хронологічні межі відповідним періодом.

3. Не зменшуючи новизну результатів у дослідженні родоводу сім'ї Курінних (підрозділ 2.1), деякі питання все ж таки вимагають уточнення. А саме: яким чином Курінні – представники давнього козацького роду опинилися в стані кріпаків князів Воронцових, і в той же час вважалися заможною селянською родиною? (с. 49–50).

4. Підрозділ 3.2 дисертації часом перенасичений докладним описом досліджуваних П. П. Курінним археологічних культур (с. 141–144). На наш погляд, було б доцільним більше показати повсякденність і побутові умови життя і праці вчених під час археологічних та етнографічних експедицій у міжвоєнні роки. Це краще гармоніювало б із концептуальним підходом «історії повсякденності», покладеним в основу роботи.

5. Розкриваючи у підрозділі 3.2 питання сприяння П. П. Курінним переміщенню музейних експонатів і колекцій з України до Німеччини під час Другої світової війни, дисертант чомусь залишає відкритим питання про моральну відповідальність такого компромісу (с. 157). Хотілося б все ж таки почути власну думку І. Ю. Опацького з цього питання, яка логічно б завершила науковий виклад цього підрозділу.

6. У додатках доречно було б подати список наукових праць П. П. Курінного.

Однак висловлені зауваження не мають концептуального характеру і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Робота відзначається новизною постановки проблеми, належним науковим рівнем її опрацювання, аргументованими висновками.

Основний зміст дисертації викладено у 12 наукових статтях, 6 із яких вміщені у фахових виданнях України й 1 стаття у закордонному виданні, апробовано у 14 виступах на конференціях, що є абсолютно достатнім для презентації науковій спільноті основних результатів дисертаційного дослідження.

Зміст автореферату ідентичний змісту дисертації.

Дисертаційне дослідження виконане на достатньому науково-теоретичному рівні, основні його положення є новими та науково обґрунтованими, які у сукупності розв'язують важливу наукову проблему, що має суттєве значення для історичної науки та може знайти застосування у науковій і викладацькій діяльності вищих навчальних закладів, краєзнавчій роботі тощо.

Представлена на захист дисертаційна робота «*Родина Курінних у громадсько-політичному та національно-культурному житті України кінця XIX – першої половини XX століття*» є завершеним самостійним, цілісним дослідженням, яке в повному обсязі вирішує поставлену проблему та повністю відповідає вимогам п. 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), а її автор **Опацький Ігор Юрійович** заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:
доктор історичних наук, доцент
кафедри історії Чорноморського
національного університету
імені Петра Могили

I. С. Міронова

